

„ÖSSZEHASONLÍTÓ” NEVELÉSTÖRTÉNET

(Egy megkésett recenzió ürügyén)

Teljesen felesleges a címben idézőjelbe tett jelző: a neveléstörténet – akárhogyan nézzük is – mindig összehasonlító, mindig „komplex”. Egy-egy történeti tény vizsgálata során a kutatónak össze kell hasonlítania tárgyát a korábbi, illetőleg a korabeli tényekkel, szembevetenie kell a már meglevőkkel, hiszen csak így tudja kimutatni, hogy vizsgált tárgya azokhoz képest más-e, új-e, jobb-e? Gondos és alapos összevetés nélkül aligha mutatható ki, hogy a vizsgált tárgy, jelenség, tény vajon előbbrelépést jelent-e, vagy stagnálást, vagy éppen lemaradást; enélkül elképzelhetetlen megvalósítani a neveléstörténetírás alapvető feladatát: a neveléstörténeti *folyamat* bemutatását, az *alakulás-fejlődés* átfogó feltárását.

Más könyvet keresve véletlenül került kezembe az Országos Széchényi Könyvtár „I”-betűs katalógusdobozból egy katalóguscédula, amely az „*Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf*” című könyvsorozat 7. kötetét regisztrálta, ezzel a címmel: „*Schul- und Bildungswesen im pannonischen Raum bis 1918 mit besonderer Berücksichtigung des niederen Schulwesens*” (A pannon térség iskola- és oktatásügye, különös tekintettel az alsó fokú oktatásügyre).

Meglepődtem, amikor magát a német című könyvet kézbevettem: a kötet a burgenlandi Mogersdorfbán 1975 nyarán rendezett konferencia anyagát közli, mégpedig mind-egyik tanulmányt három nyelven: magyarul, németül és szlovénül (illetőleg horvátul). A konferencia témáját ugyanis ausztriai, magyarországi és jugoszláviai kutatók vizsgálták (erre utalnak a kötet címlapján levő zászlók színei is). Ime, az „összehasonlító” neveléstörténet egyik sajátos megnyilvánulási formája: *egyazon terület iskolaügyét az egymástól eltérő felfogású és beállítottságú kutatók vizsgálják*, s kutatási eredményeiket összevetik, összegezik, szembevetik.

A kötetben a következő sorrendben olvashatók egymás után a tanulmányok:

Rudolf Gönner: A pannon térség iskola- és művelődéstörténeti kutatásának indoklása és perspektívái. *Ladislav Lang*: A burgenlandi iskolaügy fejlődése 1848-ig német egyetemek végzettjeinek hatására. *Miroslav Kokolj*: A murántul iskolaügyének fejlődése a 19. századig. *Guido Stres*: Szlovénia alsó fokú iskoláinak ügye 1868-ig, különös tekintettel Északkelet-Szlovéniára. *Fritz Posch*: Stájerország alsó fokú iskoláinak ügye a Birodalmi Népiskolaügy érvénybelépéséig. *Jaroslav Šidak*: A horvátlakta területek iskolázásának fejlődése 1773 és 1874 között. *Vörös Károly*: A két Ratio Educationis és a népoktatás Magyarországon. 1774–1868. *Rudolf Wassitzky*: A burgenlandi alapoktatás megteremtése az 1761-es, Harrach gróf által Parndorf és Neudorf számára kibocsátott „Iskolarendelet” tükrében. *Horváth Ferenc*: A népiskolaügy Nyugat-Magyarországon az 1868. évi törvény tükrében. *Mihajlo Ogrizović*: A határvidéki tanító és nevelő, Mijat Stojanovic tevékenysége.

A kötet kiadója: Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv.

Ugyanabból a katalógusdobozból azután előkerült a sorozat következő, 8. kötetének katalóguscédulája is. E kötet az 1976-ban Kőszegen megrendezett „*Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf*” anyagát tartalmazza, ugyancsak három nyelven, a következő címmel: „*A pannon térség iskola- és művelődésügye 1918-ig, különös tekintettel a felsőbb oktatásra*” (Szombathely 1978., a Vas megyei Levéltár kiadása).

Ez a kötet a következő tanulmányokat tartalmazza: *Vörös Károly*: A társadalom és iskolaügy a pannon térségben. *Miroslav Kokolj*: A murántúli fiatalság képzése az elemi iskola befejezése után a 19. század elejétől 1918-ig. *Franz Probst*: A felsőlövői evangélikus tanintézetek és szerepük a 19. század tankönyvirodalmában. *Kovács József László*: Közműveltség Nyugat-Dunántúl városaiban a 16. századtól. *Dušan Plečaš*: A tanítóképzés Szlavóniában a 19. században. *Johann Andritsch*: A grazi egyetem és a pannon térség. *Jože Ciperle*: Közép- és főiskolák Szlovéniában, különös tekintettel az északkeleti részre 1918-ig. *Kanyar József*: Középiskola és középszintű oktatás Dél-Dunántúlon a 18–19. században. *Igor Karaman*: A diákok szociális és vallási hovatartozása a zágrábi főiskolákon az első világháborúig. *Franz Gall*: „Vienna docet”. A bécsi egyetem mint európai oktatási intézmény.

Az 1970-ben kezdődött mogersdorfi művelődéstörténeti szimpóziumok között a többi évben nevelés- vagy pedagógiatörténeti témájúak nem voltak.

*

Sokszínű, gazdag és értékes kutatási anyag halmozódik e két kötetben, *a bemutatott új kutatási eredmények értékes adalékok a magyar (vagy magyarországi) neveléstörténet képének teljesebbé tételéhez is.*

Joggal merül fel ezért az olvasóban a kérdés: vajon *miért nem kapott nagyobb publicitást* a két szimpózium, illetőleg e két értékes kötet legalább a neveléstörténettel foglalkozók körében? Vajon miért veszett el szinte a teljes ismeretlenségben ez a két kiváló tanulmánygyűjtemény? Igaz, hogy a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban mindkét kötet megtalálható, a budapesti Egyetemi Könyvtárban viszont egyik sem, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában pedig csak az 1976-os konferencia kötete olvasható. A könyvek tehát szélesebb körben jószerivel teljesen hozzáférhetetlenek, új eredményeik a hazai neveléstörténeti kutatások vérkeringésébe így aligha kerülhetnek bele.

Elgondolkodtató ugyanakkor az a tény, hogy az 1975-ben megrendezett konferencia három nyelvű anyaga *már* 1976-ban napvilágot látott Eisenstadtban; az 1976-os anyag is megjelent 1978-ban Szombathelyen. A sokat emlegetett hosszú nyomdai átfutás – úgy látszik – nem mindig és nem mindenütt olyan hosszú?

Irigykedve gondolok e kötetek szerkesztőire: a hazai akadémiai neveléstörténeti (s más tudomány-szakbeli) konferenciák előadóinak sokkal hosszabb időt kell várniuk arra, hogy referátumaikat nyomtatásban vizionálhassák.

Például az akadémiai Neveléstörténeti Albizottság 1975-ben tartott rendezvényeinek anyagát közreadó kötet megjelenési időpontja e sorok írásakor még teljesen bizonytalan, de ugyanez a helyzet szinte az összes akadémiai konferencia anyagával. Már sokan szóvá tették e hátrányos helyzet káros tudományos következményeit. Csak egyet hangsúlyozok ezek közül: az alatt a 6–8 év alatt, amely a kutatási anyagnak a konferencián való előszóbeli elhangzásától annak nyomtatásban való megjelenéséig eltelik, a kutató számára ez az előadott anyag megszűnik létezni. Hivatkozni nem tud rá, eredményeire újabb kutatást nem építhet, egyes részeit újabb munkáiban fel nem használhatja, anyagát alakítani, továbbfejleszteni nem lehetséges. S közben számos új kutatási eredmény születik, rengeteg új dolog történik saját és mások kutatásában egyaránt. Az elhangzott előadás ez alatt a 6–8 év alatt teljesen kívül reked az idők folyásán.

Kétségtelen: *csakis olyan idő-ütemezéssel érdemes konferenciaanyagot közzétenni, ahogyan ezt a mogersdorfi szimpóziumok szervezői tették.*

Magukból a kötetekből nem derül ki, hogy a két konferencián volt-e vita, illetőleg miről folyt vita az előterjesztett kutatási eredményekkel kapcsolatban. A közölt tanulmányokat olvasva magam is, — s biztos vagyok benne — más, neveléstörténettel foglalkozó kutató is talál bennük vitatható megállapításokat, megkérdőjelezhető tételeket. Ezzel összefüggésben érdemes felfigyelni egy szembetűnő jelenségre, amely hazai neveléstudományi kutatásunk jellemzőjévé éppen ebben az évtizedben kezd válni.

A két kötet magyar szerzői magas szinten fejtegetik témáikat, a történetkutatás legmodernebb elveit követve, a kutatási módszereket szakszerűen alkalmazva, ugyanakkor eléggé csekély neveléstudományi fogékonysággal, pedagógiai problémaérzékenységgel. S ez nem véletlen.

A mai hazai neveléstörténeti kutatásban jól megfigyelhető a tendencia: *egyre több köztörténeti képzettségű tanár, levéltári és könyvtári szakember, irodalomtörténész foglalkozik neveléstörténeti témák kutatásával, viszont egyre kevesebb a neveléstudomány felől érkező neveléstörténeti kutató.* Századunk első négy évtizedében ez még elképzelhetetlen volt, a második világháborúig Fináczy Ernő szelleme hatotta át a hazai neveléstörténeti kutatást, illetőleg az ő neveléstörténeti beállítottsága érvényesült a neveléstudományban. De erős volt a neveléstudomány és a neveléstörténet kapcsolata a felszabadulás utáni két évtizedben is. Napjainkra viszont ez a korábbi szoros összefonódás már jócskán meglazult, sokféle ok következtében. Az egyetemek neveléstudomány-szakos hallgatóit jelenleg elsősorban a jelen és a jövő sok izgalmas modern pedagógiai problémája foglalkoztatja és vonzza, a kutatói státusok is kizárólag ilyen modern pedagógiai témák kutatására vannak fenntartva. Az is tagadhatatlan tény, hogy a neveléstudomány hajdani alapvetően történeti irányultsága manapság elsősorban antropológiai-pszichológiai irányultságúvá válik. A neveléstörténeti kutatók derékhada a jövőben — minden valószínűség szerint — nem az egyetemek neveléstudományi tanszékeiről fog kikerülni.

Ugyanakkor napjainkban a történetkutatásban egyre jobban felerősödött a speciális részterületek művelése (agrár-, ipar-, gazdaság-, üzem-, értelmiségtörténet stb.). A tendenciákat látva, talán igaz lehet a sejtés, hogy 2000 körül a neveléstörténet — mint a művelődéstörténet egyik középponti területe — elsősorban a történettudományok *szerves* része lesz, kikerülve a neveléstudomány mai keretei közül (ennek minden kutatásszervezeti, kutatóhelyi, kutatóképzési, egyetemi oktatási következményével együtt). A neveléstörténeti kutatások ennek következtében — történetkutatási-módszertani szempontból — valószínűleg szakszerűbbek lesznek. Annak azonban már most elébe kellene menni, hogy neveléstudományi-pedagógiai szempontból is szakszerűek, egzaktak legyenek.

Lapozva a két magersdorfi kötetet, egy másik érdekes tény is szemébe ötlök az olvasónak. Mind a magyar, mind a külföldi szerzők alig idéznek 1945 utáni, magyar szerzőtől származó, Magyarországon megjelent neveléstörténeti tanulmányt vagy könyvet. Elégé gazdag a felszabadulás utáni hazai neveléstörténeti szakirodalom idevonatkozó termése. Vajon miért maradt ez ismeretlen a két szimpózium előadói előtt?

A két — kitűnő nyomdai kiállításban megjelent — könyvet forgatva ilyen gondolatok is felmerülnek az olvasóban: *milyen sok olyan neveléstörténeti témánk van, amelyet érdemes lenne megbeszélni, megvitatni szomszédainkkal, akikkel neveléstörténetünk egészen*

1918-ig közös volt! Jól tudom, hogy ennek ma még sok akadálya van, bár nem egészen értem, hogy miért, 35 évvel a felszabadulás után.

Eltekiñtve a vitáktól, e viták „veszélyeitől”, *legalább az összehasonlítás szintjéig el kellene jutnunk:* meg kellene ismernünk, hogy a szomszédos országok szakembereinek mi a véleménye a magyar szakemberek által bemutatott magyar neveléstörténetnek azokról a fejezeteiről, amelyek az ő országuk neveléstörténetének is részei. S nekünk is meg kellene ismernünk a szlovák, a román, a jugoszláv, az osztrák neveléstörténeteket. Ilyenekre azonban nem találtam hazai könyvtárainkban, pedig léteznek. Milyen hasznos lenne ezek *összehasonlító elemzése!* Nem hiszem, hogy tévedek: sokkal jobban ismerjük a nyugat-európai államok neveléstörténetét, az arra vonatkozó szakirodalmat, mint szomszédaink neveléstörténetét, pedig ez utóbbiak neveléstörténete részben közös a miénkkel.

Aligha vonható kétségbe, hogy a közép-kelet-európai országok neveléstörténetének összehasonlító elemzése igen előnyös lenne mindegyik fél számára: hitelesebb lenne a neveléstörténet bemutatása nálunk is, szomszédainknál is, ha ugyanazokat a közös neveléstörténeti tényeket többen, több oldalról vizsgálánánk, más-más álláspontból nézve, különböző elvi-elméleti alapokon állva.

De még tovább lehetne fűzni a gondolatsort. *Ma még elképzelhetetlen, hogy egy nemzetközi szerzőgárda megírja Közép-Kelet-Európa neveléstörténetét, s. ez az itt élő népek nyelvén nyomtatásban meg is jelenjen.*

Valóban kivihetetlen vágyálom, megvalósíthatatlan utópia ez?

*

Bizonyos vagyok abban, hogy akiket érdekel a „pannon térség”, illetőleg Magyarország, valamint Közép-Kelet-Európa neveléstörténete, mély szellemi élvezetet talál e két „mogersdorfi” kötet tanulmányaiban.

Mészáros István

NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATOK A FRANKFURTI PEDAGÓGIAI INTÉZETBEN

Az utóbbi években a hazai pedagógiai tudományos közvélemény is egyre nagyobb érdeklődéssel fordult az *összehasonlító pedagógiai kutatások*, s e kutatások elvi-módszertani kérdései felé. Hogy az összehasonlító pedagógia napjainkban ennyire előtérbe került, csak részben magyarázható azzal, hogy egy sor kérdés vele kapcsolatban máig sem megfelelően tisztázott, ill., hogy tisztázásuk éppen napjaink feladata. Ezzel ugyanis az összehasonlító pedagógia egyáltalán nem áll egyedül, mivel ugyanez több más pedagógiai diszciplináról és kutatási irányról ugyancsak elmondható. Az összehasonlító pedagógiai kutatások felélénkülésében nyilvánvalóan legalább ennyire *társadalmi szükségletek* jelét kell látnunk.

A tudomány nemzetközi, s ma nemzetközibb, mint valaha is volt. Jelzik ezt a mind gyakoribb nemzetközi konferenciák és munkaértekezletek csakúgy, mint a világméretű